

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ

Анотація

В аналітичній записці звертається увага на наслідки підвищення мінімальної заробітної плати, а також зміни в обчисленні заробітної плати працівників бюджетної сфери, основаної на тарифній системі оплати праці. Також акцентується відсутність уваги з боку держави щодо осучаснення прожиткового мінімуму для всіх соціальних та демографічних груп населення. Окремо виділена необхідність модернізації методології визначення прожиткового мінімуму та методики обрахунку його величини.

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ СТАНДАРТІВ

Значне підвищення мінімальної заробітної плати було довгоочікуваним та відповідало потребам сучасності. Тому встановлена з 1 січня 2017 р. мінімальна заробітна плата в розмірі 3200 грн в 2 рази перевищила попередній показник в 1600 (а в 2018 р. має стати 3723, що на 523 грн більше). Проте, не дивлячись на це, мінімальна заробітна плата в Україні залишається самою мінімальною в Європі. Так, наприклад, в 2017 р. в Люксембургу мінімальна заробітна плата становить майже 2 тис. євро, в Німеччині – майже 1,5 тис. євро, в Польщі – 464 євро, в Чехії – 407 євро, найменша мінімальна заробітна плата в Болгарії – 235 євро¹. В Україні мінімальна заробітна плата становить 108 євро (середній курс євро за 10 місяців 2017 р. склав 29,61 грн), що відповідно менше в 18 раз ніж в Люксембургу, в майже 14 раз для Німеччини, в 4 рази для Польщі, в 3,7 рази для Чехії та в 2 рази для Болгарії.

¹ What's Minimum Wage in European Union 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.reinischfischer.com/whats-minimum-wage-european-union-2017>.

Різке підвищення мінімальної заробітної плати виявило значні недоліки державної соціальної політики, слабкість та ригідність економіки країни. Підвищення мінімальної заробітної плати на початку року збільшило середню номінальну заробітну плату на 42 % (жовтень поточного року до жовтня минулого року)², що, з одного боку сприяло поживленню попиту, з іншого, разом із досить суперечливим рішенням щодо відмови від державного регулювання цін, призвело до цінової інфляції. Так за національними статистичними показниками інфляція в жовтні становила 14,6 % (до жовтня попереднього року) і 11,5 % (до грудня 2016 р.)³. А цільовий показник НБУ становить 8 % ± 2 п. п. (грудень 2017 р. до грудня 2016 р.)⁴. Треба пам'ятати, що реальне зростання цін є ще вищим, оскільки воно залежить від структури споживання кожного окремого домогосподарства, де реальні витрати можуть значно відрізнятися від споживчого набору, за яким розраховується індекс споживчих цін. До того ж тарифи на електроенергію і газ постійно підвищуються. Крім того, підвищення пенсій і соціальних гарантій на наступний 2018 р. за оцінками експертів призведе до росту інфляція ще на 10-13 % на кінець 2018 р.^{5,6}, що є майже вдвічі вищим за цільовий показник НБУ в 6 % ± 2 п. п. (грудень 2018 р. до грудня 2017 р.).

Відповідно, не дивлячись на збільшення мінімальної заробітної плати в 2 рази та приведення її у практичну відповідність до фактичного

² Середня заробітна плата за видами економічної діяльності за місяць у 2016 та 2017 роках [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

³ Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2017 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

⁴ Про діяльність Правління Національного банку України щодо виконання Основних засад грошово-кредитної політики в січні - вересні 2017 року 31.10.2017 № 50-рд [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/vr050500-17>.

⁵ Прогноз 2018: інфляція вийде з-під контролю Нацбанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uifuture.org/uk/post/u-2018-inflacia-vijde-z-pid-kontrolyu-nacbanku-prognoz-ukrainskogo-institutu-majbutnogo_514.

⁶ Повышение минимальной зарплаты в Украине: эксперт подсчитал, на сколько вырастут цены [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/ru/povyshenie_minimalnoj_zarplaty_v_ukraine_jekspert_podschital_na_skolko_vyrastut_ceny_n862147.

прожиткового мінімуму для працездатних осіб, якщо не враховувати обов'язкові платежі (станом на жовтень 2017 р. – 3115 грн (з урахуванням суми обов'язкових платежів – 3870 грн) та зміні обрахунку мінімальної пенсії з 1 січня 2018 р.⁷, купівельна спроможність українців залишається без змін, тобто структура споживання не змінюється в бік поліпшення.

Крім того збільшення в заробітній платі здебільшого відчули працівники некваліфікованої праці. Для обрахунку заробітної плати працівників бюджетної сфери використовується тарифна система оплати праці, основою для побудови якої використовується прожитковий мінімум для працездатних осіб на 1 січня календарного року. Важливе є те, що до кінця 2016 р. посадові оклади (тарифні ставки) розраховувалися виходячи з розміру посадового окладу (тарифної ставки) працівника 1 тарифного розряду ЄТС, встановленого у розмірі *мінімальної заробітної плати*⁸. Проте з 1 січня 2017 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06.12.2016 р. № 1774-VII⁹ були внесені зміни до законодавства і основою для побудови тарифної системи оплати праці був встановлений прожитковий мінімум для працездатних осіб. Від так з 1 січня 2017 р. розмір посадового окладу працівника 1 тарифного розряду ЄТС дорівнював 1600 грн, а на кінець року – 1762 грн, хоча мав би бути 3200 грн, як би на передодні підвищення мінімальної заробітної плати не була змінена основа розрахунку заробітної плати для працівників, для яких використовується тарифна система оплати праці.

⁷ Відповідно до ст. 28 Закону України Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування від 11.10.2017 р. з 1 січня 2018 року для осіб, які досягли віку 65 років, мінімальний розмір пенсії за віком за наявності відповідного страхового стажу встановлюється в розмірі 40 % мінімальної заробітної плати, визначеної законом про Державний бюджет України на відповідний рік, але не менше прожиткового мінімуму для осіб, які втратили працездатність, визначеного законом. Тобто мінімальна пенсія за віком складатиме 1489 грн. (40% від 3723 грн.), що до 1 липня 2018 року буде на 116 грн. більше ніж прожитковий мінімум для осіб, що втратили працездатність (1373 грн.), а з 1 липня 2018 року (1435 грн.) - більше тільки на 54 грн.

⁸ Ст. 6 Закону України «Про оплату праці», редакція від 26.11.2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/108/95-%D0%B2%D1%80/ed20161126>.

⁹ Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 06.12.2016 р. №1774-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1774-19>.

В результаті маємо *соціальну загрозу*, яка проявляється в зрівнянні оплати праці працівників на підприємствах бюджетної сфери не залежно від їх кваліфікації та складності самої праці¹⁰. Так наприклад, в лікарнях праця некваліфікованих працівників, наприклад санітарки, і лікарів почали оплачуватися практично однаково¹¹.

Для виправлення згаданої ситуації було підготовлено законопроект № 6146 від 28 лютого 2017 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення мінімального посадового окладу (тарифної ставки) залежно від розміру мінімальної заробітної плати)», де між іншим пропонується базовою величиною для розрахунку оплати праці запровадити розмір мінімальної заробітної плати, а не розмір прожиткового мінімуму. Запропоновані зміни мають створити умови для справедливого підвищення розмірів заробітних плат в усіх працівників, з урахуванням складності їхньої роботи і ступеня відповідальності, що відновить диференціацію заробітної плати залежно від характеру, компетентності та ступеня відповідальності роботи, яку виконує той чи інший працівник.

Одним з основних зауважень до даного законопроекту є те, що відповідно до розрахунків Міністерства фінансів України, реалізація даного законопроекту потребує збільшення щонайменше у два рази видатків на оплату праці працівників бюджетної сфери. Так додаткові видатки складуть більш ніж 250 млрд грн, а такі кошти у Державному бюджеті України на 2017 р. не передбачені. Втім і в законопроекті не надається жодних пропозицій щодо фінансово-економічних розрахунків та джерел покриття зазначених видатків.

¹⁰ До прикладу, молодий вчитель, якому за складність праці присвоєно 12-й розряд, отримає 3735 грн., тобто прожитковий мінімум (1762 грн) помножений на коефіцієнт складності роботи (2,12). Натомість прибиральниця в школі отримує не набагато менше від вчителя, а саме 3200 грн. Проте, якщо брати мінімальну заробітну плату за основу розрахунку, як це було раніше, то ця сума становить 6784 грн. (3200 грн x 2,12), що є майже в половину є більшим.

¹¹ Профсоюзи: из-за роста "минималки" врачи недополучат 80% заработка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://rian.com.ua/interview/20161207/1019430311.html>.

Проте даний законопроект здобув в цілому позитивну оцінку і Комітет Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення прийняв рішення рекомендувати Верховній Раді України включити законопроект до порядку денного шостої сесії Верховної Ради України VIII скликання і, за наслідками розгляду в першому читанні повернути на доопрацювання¹².

Іншим шляхом реформування системи соціальних стандартів у царині оплати праці може вважатися затвердження прожиткового мінімум для працездатних осіб на рівні фактичного прожитого мінімум для цієї категорії¹³,¹⁴ та використання його в якості основи для формування мінімальної заробітної плати. Оскільки, навіть при збільшенні мінімальної заробітної плати вдвічі, вона тільки зрівнюється з фактичним прожитковим мінімумом для працездатних осіб, проте є меншою, якщо враховувати суму обов'язкових платежів. Фактичний прожитковий мінімум використовується для проведення моніторингу з метою спостереження за динамікою рівня життя в Україні на основі статистичних даних про рівень споживчих цін і який завжди є значно вищим за встановлений прожитковий мінімум на відповідний рік, оскільки для обрахунку використовуються осучаснений споживчий набір на відміну від споживчого кошика – основи для обрахунку прожиткового мінімуму, де не враховується низка життєво необхідних витрат на придбання або оренду житла, освіти, оздоровлення, утримання дітей у дошкільних навчальних закладах, платні медичні послуги тощо. Цей підхід сприяв би реалізації державної політики щодо підтримання

¹² Висновок комітету Комітету з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення від 12.07.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61250.

¹³ Проект Закону №4900 від 06.07.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо збільшення мінімальної заробітної плати на рівень, який відповідає фактичному прожитковому мінімуму для працездатних осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59552.

¹⁴ Проект Закону № 4900-1 від 13.07.2016 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку встановлення мінімальних гарантій в оплаті праці» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59708.

платоспроможності українського працівника в умовах зростання цін та забезпеченню гарантованих Конституцією України прав людини на достатній життєвий рівень.

Недоліком державної політики щодо соціальних стандартів залишається й відсутність уваги до прожиткового мінімуму інших категорій населення: дітей до 6 років, дітей від 6 до 18 років та осіб, які втратили працездатність¹⁵. Збільшення соціального стандарту для цих категорій відбувається як і раніше, що призводить до неприйняттого розриву в його значеннях для різних категорій населення. Так наприклад, у жовтні 2017 р. прожитковий мінімум для дітей до 6 років становив – 1426 грн, а фактичний прожитковий мінімум – 2898 грн, для дітей віком від 6 до 18 років – 1777 грн, а фактичний – 3534 грн, а для особи, які втратили працездатність – 1312 грн та 2544 грн..

Ще більше погіршує ситуацію недовірність навіть таких занижених стандартів, обумовлена використанням при формуванні соціальних виплат із Державного бюджету поняттям рівня забезпечення прожиткового мінімуму. Як наслідок тільки інваліди отримують соціальні допомогу у 100 % розмірі відповідного прожиткового мінімуму, а, наприклад, малозабезпечені сім'ї не можуть отримати більше 75 відсотків рівня забезпечення прожиткового мінімуму для сім'ї. Це все нівелює значення прожиткового мінімуму як такого.

Тому наразі важливим завданням влади залишається підвищення мінімальних соціальних стандартів для всіх соціальних і демографічних груп населення. Перспективними шляхами цього ми вважаємо:

- оновлення нових наборів продовольчих та непродовольчих товарів та послуг, а також у подальшій перспективі змінити методіку обрахунку прожиткового мінімуму, яка б гарантувала правдиве

¹⁵ Ст. 1 Закону України «Про прожитковий мінімум» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/966-14>.

визначення основних персональних та соціальних потреб населення у розрізі різних соціальних і демографічних груп населення;

- позбутися неприйнятної практики «ручного» заниження фактичних соціальних виплат задля потреб бюджету країни, ігноруючи головне призначення держави – забезпечення базових гарантій громадян;
- підвищити адресність усіх видів державної підтримки та позбавитися у системі законодавчого та організаційного забезпечення від можливостей корупції та зловживань усіма учасниками відповідних відносин;
- впровадити законодавчо поняття «раціональний споживчий бюджет» та класифікацію соціальних нормативів за рівнем задоволення потреб: нормативи раціонального споживання та нормативи мінімального споживання (прикладом може слугувати Проект Закону № 3846 від 30.12.2013 «Про внесення змін до Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" (щодо уточнення термінології Закону)»¹⁶).

Відповідно до вищезгаданого, необхідно відновити соціальну справедливість для працівників бюджетної сфери та осучаснити прожитковий мінімум для основних соціально-демографічних груп населення. Задля цього доцільно:

1. Комітету Верховної Ради України з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення з метою відновлення диференціації заробітної плати залежно від характеру, компетентності та ступеня відповідальності роботи:

- підтримати Проект Закону України № 6146 від 28 лютого 2017 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо встановлення

¹⁶ Проект Закону № 3846 від 30.12.2013 «Про внесення змін до Закону України "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії" (щодо уточнення термінології Закону)» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=49444.

мінімального посадового окладу (тарифної ставки) залежно від розміру мінімальної заробітної плати)».

2. Міністерству соціальної політики України та Міністерству економічного розвитку і торгівлі України з метою встановлення прожиткового мінімуму для основних соціально-демографічних груп населення на рівні, що відповідає сучасним викликам життя, та задля наближення соціальних виплат до стандартів країн ЄС:

- підготувати осучасненні вміст та норми наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціально-демографічних груп населення для затвердження їх Кабінетом Міністрів України.

К.О. Ковязіна

Відділ соціальної безпеки